

Kunsten at være alene

Filosofi. Eksistentialisme er tilbage, mener den danske kritiker Hans Hauge. Men denne gang som et dannelsesprojekt der ensomheden gøres til livskunst i reaktion mod tvangen til fællesskabsdyrkelse.

ALEXANDER CARNERA
Forfatter og skribent.

Eksistentialismen er aktuel igen, ifølge universitetslektor og kritiker Hans Hauge, der i Danmark især er kendt for sine bøger om K.E. Logstrup, litteraturkritik og Heidegger. Hans seneste bog *Ensomhedsparathed: om eksistentialismens aktualitet* er en reaktion mod naturalismen og positivismen, hvis spejlinger i dag vender tilbage med fremvæksten af «neurovidenskab og sansesinformationsstudier». Endnu mere er bogen en reaktion mod den udvikling af universitetskulturen Hauge kalder Corporate University, hvor viden erstattes af informationsøgning, tekstlæsning af kultursnak og kritisk tænkning af målbare kompetencer. Vi har i dag fået det vi i sin tid gjorde opfor imod, skriver han, nemlig «professorvælde, storførelsesninger, power og points, algoritmer, stærk ledelse, *Führung*». Men hvad er det for en eksistentialisme Hauge mener er på vej tilbage?

Eksistentialismen som en litterær og filosofisk bevægelse havde sin storhedstid i efterkrigstidens Frankrike med skikkelser som Simone de Beauvoir, Jean-Paul Sartre, Albert Camus og Maurice Merleau-Ponty. Sammen lagde de navn og bevægelse til det den tysk-amerikanske filosof og forfatter Walter Kaufmann i sin klassiker *Eksistentialism from Dostoevsky to Sartre* (1956) kaldte «en tidløs sensibilitet».

Siden da har eksistentialisterne forladt universitetens pensum, hvis de nogen- sinde rigtig har været det. Til nød kan man i dag i gymnasiet få lov at læse

Camus' *Den fremmede* (1942), romanen om den anonyme kontorist Meursault, hvis absurde og hensigtsløse drab på en araber engang virkede som et sandfærdigt billede på vor tilværelses tilfældighed og mangel på sammenhæng. Men bogen er ikke længere det chok for gymnasieeleven som den engang var, end ikke dens skildring af krigstidens følelse af uvirkelighed. Heller ikke så mange går rundt med Sartres *Kvalme* (1938) i inderlommen mens de sidder i parken og oplever kastanjetræets meningsløshed. Hvis man er heldig, kan man en sjælden gang på de danske højskoler snuse lidt til Kirkegaards fortvivlelse og lære om hvordan frihed ikke handler om valg og muligheder, men om umuligheder og begrænsninger. Og så kan man altid læse Knausgård, som Hauge er glad for, der passer godt ind i en nordisk eksistentialisme med Edvard Munchs kirkegaardske fortvivlelse og skamdyrkelse.

Fremfor at sygeliggøre ensomheden skal vi optræne vores evne til at være alene.

For et par år siden udkom så Sarah Bakewells *The Existentialist Cafe: Freedom, Being and Apricot Cocktails*, som med afsæt i den parisiske kafé- kul-

tur bestemmer eksistentialismen som en poetisk måde at leve på, der gennem samtaler, bøger, teater og et liv på kanten af arbejdsmarkedet, forsøger at udfylde tomrummet efter Guds død og chokket efter anden verdenskrig. Men de fleste bøger der inddrager eksistentialisme, ender som selvhjælpsbøger, som det sker hos Gordon Marino's *The Existentialist's Survival Guide: How to Live Authentically in an Inauthentic Age* (2018) eller Jakob Holms *Meningen med det hele: om at være, elske og dø* (2018), der giver små praktiske råd til de unge om hvordan man skal leve mere autentisk (drop succesjagt og «slap af og spil guitar»).

EKSISTENTIALISME SOM MODTANKE

Hauge der selv er rundet af det han kalder «Sløk-eksistentialisme» (efter idéhistoriker Johannes Sløk) er hverken optaget af caféeksistentialisme eller selvhjælpslitteratur, men eksistentialismen som en mod-tanke til tidens rådende besættelse af økonomisk vækst, arbejde og individualisme. Ifølge Hauge har vi flere spredte ansatser til eksistentialisme i dagens Danmark, som psykolog Svend Brinkmanns «forlorne eksistentialisme», nævnte Jakob Holms «friske eksistentialisme» og litteraturforfatter Marianne Stidsens «litteratur-eksistentialisme». Problemet med dem alle, mener Hauge, er at de fokuserer på værdi og identitet. De mangler den tankekræft og ånd som udgik fra Sløk, Logstrup og Kirkegaard. De danske bud forlæver tera-

Vi må gjenopdage kunsten «at ikke være alene i aleneheden», skriver den tyske filosofen Odo Marquard i sitt «Forsvar for evnen til at være ensom». Her en lidt dystre nordisk eksistentialisme hos Edvard Munch: *To mennesker. De ensomme* [1896].

peutiserende og psykologiske, og mangler et større samfundsmæssigt og filosofisk udsyn.

Hauge læser i stedet den tyske sociolog Hartmut Rosas bøger om vores accelerationssamfund, som en nutidig form for eksistentialisme. Her er det fristende at spørge om der reelt er tale om en eksistentialistisk vending, eller om det ikke snarere er vor tids individorienterede konkurrence-liv, der har frembragt en række litterære værker, som Michel Houellebecqs romaner, og samfundsanalyser som Mikkel Krause Frantzens *En fremtid uden fremtid*, der har det til fælles at de viser hvordan enkeltmenneskets psykologiske struktur (udbrændthed, depression, livslede) reproducerer strukturerne i den gældende politik og økonomi.

Rosa er også inde på nogle af de samme ting i sin nye bog *Resonance* (2019), der peger mer end en civilisationskritik end en eksistentialisme. Og hvad med Camus, som Hauge fremhæver, er hans ærlighed og kamp for retfærdighed en nøgle til en ny eksistenskamp? Det synes ikke at være tilfældet. For Hauge er hverken drevet af Camus' spørgsmål om lidelse eller hvad det vil sige at være offer. Hagues eksistentialisme synes snarere at være en særlig udgave af et dannelsesprojekt med ensomhedens livskunst som omretningspunkt.

AT KOMPENSERE FOR SIN INKOMPETENCE

Eksistentialismen skal ifølge Hauge styrke individualiteten, ikke individualismen, og

genopdagelsen af *hin enkelte* overfor tvangen til fællesskabsdyrkelse. Han gør den tyske filosof Odo Marquard og hans essay «Forsvar for evnen til at være ensom» til den afgørende stemme for en genopdagelse af *hin enkelte*. Fremfor at sygeliggøre ensomheden skal vi optræne vores evne til at være alene, og forfine vores evne til anderledes og intimt. Evnen til at sans og nyde gennem bøger, billeder og toner skaber rum for en erfaringsmåde, der kompenserer for ensomheden, som den livskunst ikke at være alene i aleneheden».

Heraf følger Hagues forklaring på Marquards neologisme *Inkompetenz-kompensationskompetenz*: «Det er den kompetence, som jeg har, og som jeg her viser frem. Ordet ankom til humanvidenskaberne fra Noam Chomskys lingvistik, hvor han oversatte Roman Jakobsons *message* og *code* til *performance* og *competence*. Det bredte sig hurtigt, og sproglærere begyndte at snakke om kommunikativ kompetence – kaldet kom-kom-pædagogik. Til sidst blev alt omskrevet til kompetencer. Eftersom humanister ingen kompetencer har, må de kompensere for deres inkompetence, og det er deres kompetence.»

INGEN VENTER PÅ GODDIT

Men hvordan kompensere for alle os der ikke kan realisere, præcisere eller værdsætte noget af synderlig nyttebaseret værdi? Svaret er at vi må lære os en ensomhedsparathed, en ensomhedsveje.

At eksistere, skriver Hauge, «er kunsten at være den enkelte. Det vil sige være frisat fra alle de truende, klatbrige fællesskaber, som står klar med deres fangarme og vil have os til at opgave eksistensen, og som tilbyder os identiteter.» Vi lever vores liv i massen, i den konstante adspredelse, og «gør som alle andre ved at være forskellig». Men vi venter heller ikke på Godot, for vi har mistet den beckettiske sansen for tilværelsens absurditet og mørke. Vi har også mistet sansen for selve eksistensen, for forholdet til væren, absurditeten, afrunden, kvaliteten og vanviddet. Sentimentaliteten overfor den marginale eller fremmede hos Camus er for længst afløst af en «vinder-og-tæber mentalitet hvor vi dyrker evnen, den innovative. Alle håber vi på at skulle os ud på jobbet eller blandt vennerne, samtidig med, at der er intet vi frygter mere end at falde ud af kredsløbene, arbejdet og de sociale medier.

På en måde er vi alle marginaliserede for der er én ting, der styrer os: følelsen af at vi ikke bliver set. Derfor har vi i Danmark fået businessfilosofi å la Morten Albæk der taler om at «føle mening» i arbejdet, selvhjælpslitteratur som Svend Brinkmanns der opfordrer os til at *Stå fast. Et opgør med tidens udviklingstvang*, eller Jordan Petersons konservatismeterapi om at vi skal kende de sande værdier, at den hvide mand skal komme ind i kampen og vise sit værd. Og vi læpper det i os. Vi ser ikke virkeligheden, vi ser og lever

efter en økonomisk realisme – en realisme forfatter Ursula Andkjær Olsen i romanen *Krisehæfterne* (2017) har beskrevet som en gradvis «nedbrudning af alt hvad der er væsentligt».

I dag ville vi sige at den vigtigste samtale er den indre dialog.

Der er for få *Godot*-typer, ifølge Hauge. Eller som hovedpersonen siger det i Christian Løllikes teaterstykke *All my dreams come true – et Disneydrama*: «Der er simpelt hen for få hobitter, for få eventyr, for få mytter, for lidt at tro på, for lidt at leve for og dø for også. [...] Eventyret er ikke pynt på virkeligheden, eventyret er mere oprindelig end virkeligheden.»

Om Samuel Beckett siger man at han var optaget af eksistensen, men heller ikke han var eksistentialist. At Beckett alligevel dukker op flere steder i bogen, er måske et godt billede på det, som Hauge kredser om, nemlig en litteratur der viser os det, som vi i dag har så svært ved at få øje på, selve livets og eksistensens nøgenhed. Måske fordi der netop er kommet så stor en afstand mellem os selv og livet, fordi vi ikke længere risikerer noget. Måske fordi vi lever med så mange lag af adspredelse og medier mellem os selv og omverden at vi ikke ved hvad vi føler og hvad vi ser.

Becketts litteratur er et illusionsløst poetisk instrument for tanken der vækker os fra den søvn og den slummer, som indhyller tiden og livsformerne i dag. Fordi sentimentalismens sprog skaber en altdominerende målbaset realisme, skaber den også spejlinger, der ligeså meget findes i os selv som de findes udenfor. Det kræver en helt anden ærlighed og vilje at konfrontere sin egen dumhed og narvetiv for at få hold på sit eget stædet overfor verden.

GLÆDEN VED INKOMPETENCE

For noget tid siden, da jeg fungerede som sensor for et speciale om forandring og stress, måtte jeg igen lægge øre til den samme kaskade af tomme management-blokker der invaderer alle uddannelser. Den studerende var i øvrigt selv gået ned med stress et par gange. Og da jeg på vejen hjem i toget læste nogle sider i Becketts *Mens vi venter på Godot*, som jeg havde i tasken, var det ikke bare en følelse af lettelse, men også en følelse af at møde en virkelighed der er mindre falsk. Jeg slog op på en tilfældig side i bogen: «Vi hitter altid på noget, ikke også, Didi? Som giver os følelsen af at være til», siger den ene vagabond her i stykket. Sådan taler de to vagabonder til hinanden, der lever i en stemning af overstået fortid, en erfaring gjort på hele menneskehedens vegne, et ekko af tusind stemmer.

Becketts *Molloy* havde jeg også med i tasken. Og har man først fulgt Molloy på hans ensomme vandring gennem menneskehedens sjællige vidnis, .../

Existensfilosofene Simone de Beauvoir og Jean-Paul Sartre på Den himmelske fredsplass i Beijing i 1955. FOTO: WIKIMEDIA COMMONS.

/... bliver det ligesom svært at tage psykologiske udredninger om stresskurser og stillingsøvnene, rigtig alvorligt. Man står pludselig overfor en lille hård kerne af liv, af eksistens, et lille lysglimt i natten, overfor hvilket alt blegner eller reduceres til provisoriske amatørarbejder eller kliniske specialtilfælde. Lidt underholdning på vejen. Godtostime er inde. Skunningsstimen. Her ventes der med stor tålmodighed og urolig opfindsomhed. Vi sludrer rundt om vores liv med ord og begreber som jeg ikke gider at gentage, der for længst har tabt deres oprindelige betydning, muntrer os med trostøse udlægninger af noget vi kalder virkelighed, der med få sætninger hos Beckett æltes sammen til en umiddelbart iøjnefaldende meningsløshed.

Jeg sad og liggede ud på de flade marker og de spredte ensomme træer – en øvej på landet med et træ», som det hedder i første akt i *Godot* – mens jeg glædede mig over at være i selskab med to mennesker, der ikke ved hvad de vil, hvad de ventur på, hvor de skal hen, som kompenserer for deres umiddelige inkompetence.

ENSOMHEDSPARATHED

Marquard har i et interview sagt at filosofien har det tilfælles med vores brandvæsen, at den kører derhen, hvor det brænder. Filosofien har kun sin berettigelse når den bidrager til løsningen på brændende livsproblemer. Et af disse problemer er for Marquard ensomheden, ikke ensomheden som et absolut onde, men snarere vores manglende evne til at være alene, det, som han forbinder med evnen til at kunne gøre noget andet. Med til det urbane massesamfund hører også ensomhedens tidsalder.

Det forlyder at flere unge bliver ensomme, også voksne og ældre syner hen. Den danske sundhedsminister har fået bevilliget 400 millioner skatte kroner til bekæmpelse af ensomhed. Men hverken Hauge eller Marquard er optaget af ensomheden som et patologisk onde. Heller ikke er de interesseret i at udforske hvilke ændrede betingelser i de moderne samfund, der medfører stigende ensomhed, hvordan livet i massen, bureaukrati og skærmliv fremmer isolation.

Jeg savner også en historisk beskrivelse af den moderne ensomhed, for eksempelvis den type af ensomhed omtalt som «eksistiv», en ensomhed der går tilbage til 1700-tallets Frankrig. Den handlystede eller afvigener var han man forviste fra byerne til landområderne, enten som «dyrmet»

eller *homme révolté*, den ensomme oprører.

Hauge er (med Marquard) først og fremmest optaget af ensomheden som et aktivt beredskab, som en praksis der skal sikre os mod de fordummende og eneroverende sider af fællesskabet: «Hvad der plager, bekymrer og maltrakterer os moderne, er ikke kun – og ikke engang primært – ensomhed, men først og fremmest tabet af evnen til at være ensom (...). udmattelsen af den livskunst at kunne erfare ensomheden positivt».

HVORNÅR SØGER VI EGENTLIG HINANDEN?

Alle taler om fællesskab, fra politikerne til højskolefolket. Og jo, det er vigtigt med gode relationer og enhver lærende og skabende proces er afhængig af uventede alliancer. Men måske skal man ikke fokusere så meget på fællesskab i sig selv, ligesom man ikke skal fokusere på lykke – de er begge en afledt effekt af måden vi engagerer og investerer os selv på.

Man står pludselig overfor en lille hård kerne af liv, af eksistens, et lille lysglimt i natten.

Måske er «fællesskab» et navn for en daglig øvelse der består i at finde grunde til at leve sammen. Og sådanne grunde ernærer sig dybest set ikke af identitet, men af det den italienske filosof Roberto Esposito i sin bog *Fællesskab* (1998), der nå er blevet oversat til dansk, kalder «algrundens», altså vores dødelighed. Kun vores utilstrækkelighed, dødelighed og sårbarhed gør at vi søger hinanden. De nyttebaserede fællesskaber og konstant arbejde fungerer som en måde at afskærme os fra at konfrontere tomhed, intethed, fortabelsen og den blotte væren. Engang havde vi kirken, klassernes og familiens fællesskab, men kirken er ved at udgå og erstattes af selvrealisering og terapi. Familien er i opløsning og erstattes af netts venner, og klassernes tidligere politiske solidaritet er sukkret til i forbrugslivets glæmselsteknikker. Tomheden stiger og vi kaster os ind i arbejdet som den sidste redningsplanke, her må det da findes, fællesskabet.

Men også her er det et spørgsmål om overlevelsesstrategier, om at spille det sociale spil, det hykleriske kollegaspi: Vi

elsker hinanden. For ikke så snart har vi fået et tilbud om bedre job (løn), for vi forlader vores elskede kolleger, som allerede er glemt dagen efter i det nye job. Og det begynder allerede i skolen og universitetet, dyrkelsen af gruppealigheden. Som om vi ikke længere må gøre noget alene: læse og skrive, arbejde og bo, tænke og sove, tale eller tie, hverken græde eller være lykkelig.

Under træet forsvinder de hurtige skridt, de stramme smil, de klare mål.

Der er noget i tidens fællesskabsdyrkelse der klinger hult. Det klæbrige påbud om konstant fællesskab, virker mest af alt som en måde at afskærme sig mod ensomheden. Mens det jo faktisk er i tilbageværende, den diskrete distance og anonymiteten i ensomheden at vi former en individualitet. At de midlertidige tilbageværende er forudsætningen for at vi kan samle os selv, høre en stemme, etablere et rum hvor sproget og talen kan genvinde sin kraft. Noget af vores problem består i at vi så gerne vil have mennesker der er dygtige, kompetente, som kan performe og levere, men ikke et plaget individ, fordi vi ikke er særligt glade for blandingsvæsnert, der æstetisk og eksistentielt set lever i smertefulde overgang fra et felt til et andet, og ikke hører hjemme i én letgenkendelig kategori. På den anden akse viser den polske digter og essayist Adam Zagajewski i sin bog *Solidarity*, *Soliditete* (1990) gennem litteratur og kunst hvordan ensomhed og eksil er med til at forme en passion og en solidaritet.

HVERKEN ENSOM ELLER FÆLLES

For nogle uger siden deltog jeg i symposiet «Kunst, samarbejde og organisation» på Statens Museum for Kunst, arrangeret af studerende fra Kunstakademiet og Bibliotekskolen. I et lille notat om musikliv fremsatte jeg den åbenbart ret dristige påstand at musikliv og dannelse i dag også må handle om evnen til selvsindigt og evnen til at kunne være alene. Pointen med dannelse er jo at gøre et stof til sit eget, forvandling og tanker bliver til gennem arbejdet med stoffet. Musikliv handler om opdagelse og forvandling, og

derfor om at tænke, som er noget andet end at producere, italesætte og realisere. I bund og grund en proces der handler om at være modtagelig, miste kontrol, fare vild, være fortabt, men fortsætte.

Nysgerrighed, opdagelse, skabelse, i og udenfor skolen, har det til fælles, at man her konfronteres med sig selv. Gradvis opdager man hvor meget det at lære og det at skabe er et arbejde med én selv. Vi hører om litteratur, kunst og kreativitet alle vegne, men litteraturen som erfaringsbearbejdende kraft, har mistet sin betydning. Min påstand er så, at hvis man ikke insisterer på at arbejde med sin egen erfaring gennem for eksempel kunst, litteratur eller helt andre ting, bliver man beroende på hvad andre siger om én. Og aldrig har det været nemmere at blive offer for omverdenens hjemmevask. Det er nok derfor jeg oplever at så mange studerende, kunstnere og lærere er kommet til at lyde så ens. Et samfund med mange individer, men lidt individualitet.

Bogholderidentiteten ser vi overalt: Du skal lære at lære, du skal bare kunne læringsmålene, lige fyldte bageuret så du kan få den bedste karakter, ikke være for passioneret. Det er som om vi har glemt at det at lære, at gå på opdagelse, også må handle om at gå egne veje. Det handler hverken om ensomhed eller fællesskab, men om at være forbundet med et langt større spektrum af både det menneskelige og det ikke-menneskelige. Levende og døde, strømme og kræfter, fortid og fremtid.

Min søn der er jazzguitarist, fortæller om et lyttende og undersøgende improviserende fællesskab på scenen, hvor det hverken handler om «mig» eller «den anden», men om en fælles søgen, en smerte, en afgrund, en skønhed, det som på denne dag bringer dem sammen, som forbinder dem med noget der er større end dem selv. Eller: At sidde med ryggen op ad et træ i en park i ens nabogang, som jeg har gjort næsten dagligt i mange år. Under træet forsvinder de hurtige skridt, de stramme smil, de klare mål. Under træet helt alene finder jeg det mest overraskende selskab. Et fællesskab for de som ikke har noget til fælles, et myndrende liv. Dagdrømmen bliver til virkelighed. En efter én indleder vi en samtale. En samtale med universet for at nå frem til et andet sted i os selv.

Hans Hauge, *Ensomhedsparathed: eksistensfilosofens aktualitet*, Eksistensen, Frederiksberg, 2018.
1. Dito Marquard, «Forsvar for evnen til at være ensom», *Slagmark* – Tidsskrift for såkaldte, nr. 68, Århus, 2013.

